

Protestantse
Kerk

Lichter op pad

Samen op zoek naar een structuur
die past bij een toekomstgerichte kerk

Inhoud

Vooraf	1
Aanleiding	2
Rapporten en notities	2
Drie lijnen	3
Brede blik	4
Dilemma's	5
Aanpak	6
Langs twee sporen	6
Uitvoering	9

Vooraf

Binnen de Protestantse Kerk in Nederland denken we in deze beleidsperiode samen na over de toekomst van de kerk. Een thema dat regelmatig aangekaart wordt in deze bezinning, is de structuur en besturing van de kerk. Past de huidige manier van organiseren nog bij deze tijd? In deze notitie beschrijven we de aanleiding om dit onderwerp specifiek op de agenda te zetten. We schetsen ook een route om het thema samen met gemeenten en classes te verkennen.

Onze samenleving is de afgelopen decennia sterk gesecculariseerd en veelkleuriger geworden. Dat heeft zijn weerslag op de kerk. Veel gemeenten worstelen met krimp, ze ervaren een gebrek aan menskracht en hebben soms moeite om het hoofd boven water te houden. Tegelijk zien we initiatieven opkomen om nieuwe doelgroepen te bereiken.

We willen op een goede manier reageren op deze veranderingen. Daarom zoeken we naar passende manieren om de toekomst tegemoet te gaan. De vraag naar onze manier van organiseren en leidinggeven speelt daarin een grote rol. Van gemeenten en classes horen we dat de kerkordelijke jas steeds meer knelt. Is deze jas nog dienstbaar aan de kerk van vandaag en morgen?

Dit thema raakt de kerk in alle lagen. We willen dan ook samen met kerkplekken en classes verkennen wat er nodig en mogelijk is. Daarin kunnen we aanhaken bij de vele initiatieven die al genomen zijn, zowel plaatselijk als classisbreed, en de vele ideeën die al gevormd zijn. Tegelijk gaan we met een open houding op pad. Juist in deze jaren van krimp en vergrijzing van de kerk leeft het besef dat de kerk niet van ons is. *'In de kerk leven we van wat we ontvangen hebben. Genade is de grondtoon'*, zoals de visienota het zegt. Vanuit die ontvankelijkheid mogen we op zoek gaan.

*Namens het moderamen,
ds. Marco Batenburg (preses)*

Aanleiding

Kerkplekken, maar ook klassicale en landelijke kerkelijke organen ervaren dat de huidige structuur en besturing van de kerk wringt. De afgelopen jaren is hier al breed over nagedacht. Betrokkenen hebben hun zorgen op allerlei manieren gedeeld en er zijn stappen gezet om een verandering in gang te zetten. We zetten hier een aantal rapporten op een rij en kijken welke lijnen daaruit te trekken zijn. Zo wordt helder wat er speelt rond de organisatie en structuur van de kerk.

Rapporten en notities

In het rapport *Kerk2025* uit 2015 klinkt de roep om terug te gaan naar de kern en overtollige ballast in structuur en regelgeving af te leggen. Hieruit is de beweging naar elf classes met classispredikanten voortgekomen, met de bedoeling om de kerk lichter en eenvoudiger te maken.

Mozaïek van kerkplekken uit 2019 schetst het plaatje van een kerk die steeds veelkleuriger en diverser wordt. Er zijn al stappen gezet om meer ruimte te maken voor die diversiteit. Bijvoorbeeld door uitzonderingsbepalingen voor kerngemeenten en pioniersplekken, en door de mogelijkheid voor huisgemeenten.

Tegelijk is er meer nodig. Het *Ipsos-rapport* (2020) laat zien dat kerken worstelen met het zetten van stappen richting de toekomst. In de rapporten *Lichter verkend* (2019) en *Lichter ingevuld* (2021) klinkt een breed verlangen naar lichtere, beter te bemensen vormen van kerk-zijn. Krimpende gemeenten vragen zich af of ze niet dezelfde voorrechten kunnen krijgen als kerngemeenten, zodat het kerk-zijn eenvoudiger wordt.

De grotere diversiteit aan kerkplekken vraagt ook om een grotere diversiteit aan werkers. Daarom wordt op dit moment diepgaand nagedacht over de plek van het ambt in de kerk, onder meer in de rapporten *Geroepen en gezonden*, *Geroepen door Christus* en *Werkers aan het mozaïek van kerkplekken*. Belangrijke uitgangspunten daarin zijn dat er meer differentiatie nodig is in werkers, dat werkers meer (kunnen) samenwerken, en dat de structuren lichter worden.

Classicale notities tot slot laten haarscherp zien dat veel krimpende kerken het water aan de lippen staat. Bijvoorbeeld de focusrapportage – een samenvatting van wat er in de elf classes leeft – die tijdens de synode van 11 februari 2023 gepresenteerd werd. Daarin gaven de classes aan dat een doordenking van het thema ‘Vernieuwing van bestuur en samenwerking’ dringend nodig is. Maar ook de recente notitie *Als ambten en functies niet meer vervuld worden* (classis Gelderland Zuid & Oost), die schetst hoezeer de bestuurskracht van de kerk onder druk staat.

Drie lijnen

Door al deze rapporten en praktijkervaringen heen lopen een aantal lijnen die raken aan het thema kerkstructuur:

1. De roeping van de kerk | Als kerk zijn we er niet voor onszelf. We zijn *'niet een bedrijf dat we moeten redden, de kerk leeft van verbondenheid met Jezus Christus; we volgen Hem'*, zoals de visienota zegt. De vraag hoe de kerk de toekomst tegemoet zou moeten gaan, is ook een geestelijke vraag. Dat geldt ook voor de vraag hoe de *structuur* dienend kan zijn aan de *missie* van de kerk.

2. De context van kerk en samenleving | De kerk staat in een samenleving die volop verandert. We zien een doorgaande secularisatie, een groeiend gebrek aan vertrouwen in instituties, en een sterke versnippering. Intussen ontstaan er ook nieuwe vormen van verbinding, vaak buiten de traditionele instituties om.

Dit stelt kerkplekken voor allerlei uitdagingen. Hoe blijf je overeind als je gemeente steeds meer afbrokkelt? Hoe sluit je aan op de grotere variatie aan mensen en opvattingen? We zien verlegenheid in de omgang met deze vragen. Veel gemeenten weten niet hoe ze alles met de afnemende menskracht voor elkaar moeten krijgen. Ze ervaren het verlies van wat geweest is, de worsteling om het bestaande los te laten, en de moeite om een weg richting de toekomst te vinden.

Natuurlijk wordt er veel ruimte gemaakt voor nieuwe initiatieven – die zien we ook opbloeien. Kerkplekken zetten zich met liefde in voor de noden van de lokale samenleving. Ze vangen bijvoorbeeld statushouders op (via De Thuisgevers) en ondersteunen mensen in armoede. Op verschillende plekken zijn nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan, zoals kliederkerken, pioniersplekken en monastieke initiatieven. En sommige gemeenten vinden een weg om samen verder te gaan. Maar dit laat onverlet dat op veel kerkplekken de krimp en kramp de boventoon voert.

3. De signalen vanuit de breedte van de kerk | Het is dan ook niet vreemd dat er vanuit kerkplekken en klassicale en landelijke organen signalen komen dat het piept en kraakt. Gemeenten vragen bijvoorbeeld om praktische hulp vanwege afnemende bestuurskracht. En het generale college voor de kerkorde ziet dat kerkelijke regelgeving steeds minder wordt nageleefd.¹ De eerdergenoemde focusrapportage en de notitie van de classis Gelderland Zuid & Oost geven aan hoe hoog de nood is. Dan schuurt het als de jas van de kerkstructuur geen mogelijkheden biedt voor het maatwerk dat zo nodig is.

¹ Uit de inleiding van Marco Batenburg op de generale synode, 11 februari 2023.

We waken ervoor om te denken dat deze pijnpunten eenvoudig op te lossen zijn door organisatorische ingrepen. Tegelijk is het van alle eeuwen dat er nieuwe manieren van organiseren en leidinggeven ontstaan. De huidige 'jas' van de kerkstructuur is ontstaan in een andere tijd, met andere behoeften en noden. Telkens weer is het de vraag hoe we het beste kunnen reageren op de uitdagingen van onze tijd. Uiteindelijk gaat het erom dat de structuur orde biedt én vrijheid geeft.

Brede blik

Al met al is er een breed besef dat het nodig kan zijn om bakens te verzetten rond de kerkstructuur. Dat proces is in feite al in gang gezet, getuige de net genoemde rapporten en ontwikkelingen.

Vanuit gemeenten, classes en de landelijke kerk zijn op dit moment al verschillende initiatieven gaande om de kerkelijke structuren bij te stellen. We stipten net het project rond de ambtsvisie aan. Dat speelt een belangrijke rol in de zoektocht naar lichter en diverser kerk-zijn. Een tweede voorbeeld is het project 'Duurzaam luthers' (zie kader), waarin heel praktisch gezocht wordt naar oplossingen voor de noden van gemeenten.

Een laatste voorbeeld is het initiatief dat binnenkort start om gemeenten te ondersteunen bij het maken van een langetermijnstrategie. De dienstenorganisatie, de classes en de generale en classicale colleges voor de behandeling van beheerszaken (GCBB en CCBB's) werken samen om kerkplekken hierbij te helpen. Het doel is dat elke gemeente een toekomstvisie ontwikkelt met een bijpassende bestuursvorm en een financieel kader. Zo'n helder plaatje geeft rust om de toekomst tegemoet te kunnen gaan.

Inspiratie | Duurzaam luthers

Net als veel protestantse gemeenten worstelen ook lutherse gemeenten met een gebrek aan menskracht en beperkende structuren. In het project 'Duurzaam luthers' wordt praktisch verkend wat kan helpen om de lutherse traditie levend te houden. Een van de deelprojecten focust op de volgende vragen:

- Wat brengt het voortbestaan van gemeenten in gevaar, waar lopen ze tegenaan?
- Welke ruimte biedt de kerkorde nu al om daar preventief en reactief op te reageren?
- Waar schiet de kerkorde tekort als het gaat om het reageren op de noden van gemeenten?
- Hoe kunnen we (tijdelijk) extra ruimte creëren zodat we toch kunnen antwoorden op die noden?

Deze verkenning is al gestart, voor de zomer van 2023 zijn de eerste uitkomsten bekend.

Het thema leeft dus volop, maar vaak gaat het nog om losstaande gesprekken of initiatieven. Intussen raken ze allemaal aan het bredere vraagstuk van de structuur en de besturing van de kerk als geheel. Bij de behandeling van het thema 'toekomstgerichte synode' hebben we gemerkt dat het goed is om ook het bredere plaatje in het oog te houden. Wat kunnen we leren van lopende projecten en plannen? Waar raken initiatieven elkaar? Hoe kunnen we samenhang creëren? En kunnen we komen tot een gezamenlijke, nieuwe visie op ons besturingsmodel, op het ambtelijk en geestelijk leidinggeven aan de kerk?

Dilemma's

In het volgende hoofdstuk schetsen we een aanpak om met elkaar op zoek te gaan naar antwoorden op deze vragen. We doen dat met voorzichtigheid, omdat we beseffen dat het hier om grote vragen gaat. Daarom schetsen we eerst drie dilemma's die we hebben overwogen bij deze aanpak:

- Als we nadenken over de kerkstructuur, vraagt dat om een grondige, geestelijke doordinking. We wijzen de weg niet zélf, maar zoeken de richting die ons gewezen wordt. Tegelijk hoort daarbij dat we op weg dúrven gaan om nieuwe manieren te verkennen.
- De Protestantse Kerk kent een grote diversiteit. Waar sommige gemeenten oplopen tegen de huidige structuren en regels, past de 'jas' voor andere gemeenten (nog) naadloos. Het is belangrijk dat we oog hebben voor die breedte.
- Onze kerk kent een complexe structuur met allerlei lagen en verantwoordelijkheden, elk met hun eigen karakter. Het is de vraag in hoeverre het mogelijk is om dit geheel in één bezinningstraject in samenhang te behandelen. Tijdens dit traject zullen we hier mogelijk afwegingen en keuzes in moeten maken.

In de aanpak die nu volgt, nemen we deze dilemma's mee.

Aanpak

De vragen rond de kerkstructuur hebben allerlei kanten. Ze raken aan praktische aspecten: wat werkt wel en wat niet? En tegelijk gaan ze over de essentie van kerk-zijn. We doen een voorstel om het thema eerst en vooral in de praktijk te verkennen, zoekend naar antwoorden op de noden van nu. Van daaruit kunnen we verder nadenken over onze visie op kerkstructuur en kerk-zijn.

Tijdens gesprekken in de aanloop naar deze notitie proefden we bij de vele betrokkenen een gedeeld **urgentiebesef**. We schetsten hiervoor al dat er van alle kanten signalen zijn dat het wringt. We stipten rapporten aan waarin het punt van structuur en besturing naar voren komt. En we constateerden dat er al veel lopende initiatieven zijn. Wat ontbreekt, is een samenhangende aanpak: het bij elkaar halen van verschillende lijnen, het samen optrekken, het leren van elkaar.

We ervaren een **momentum** om hier juist nú werk van te maken. De visienota en het beleidskader wijzen ons een duidelijke inhoudelijke richting. Er zijn mensen en middelen beschikbaar om dit thema op te pakken. We hebben de ruimte en de tijd om goed en breed in gesprek te gaan. En op alle niveaus van de kerk lijken mensen klaar te staan voor deze bezinning.

We voeren dit gesprek met de hele breedte van de kerk. Alleen zo kunnen we komen tot een **gezamenlijk gedragen analyse** van de problemen en de (mogelijke) oplossingen voor de vragen die spelen rond de kerkstructuur.

Langs twee sporen

Het verkennen van de vragen rond structuur en besturing vraagt om verschillende manieren van kijken. Er is het perspectief van het praktisch kijken wat je (nu al) kunt doen en er is het perspectief van de fundamentele doordenking. Daarom stellen we een aanpak voor langs twee sporen:

1. Het experimentele spoor

Binnen de Protestantse Kerk is al een brede beweging op gang gekomen van gemeenten, classes en andere organen die op zoek zijn naar nieuwe vormen van organiseren en leidinggeven. Er leven lokaal en op classisniveau inspirerende ideeën en er zijn initiatieven gaande.

We willen graag ruimte geven aan zulke bestaande en nieuwe initiatieven, en deze ideeën beschikbaar maken voor het geheel van de kerk. Daarmee doen we recht aan de vele kerkplekken die zich nu vaak belemmerd voelen om nieuwe wegen te omarmen. De kerkorde biedt vaak meer ruimte dan gedacht voor vernieuwende vormen. Zo kan een beweging ontstaan van kerkplekken en kerkleden die elkaar inspireren om een gezicht te geven aan de toekomstgerichte kerk.

Via een 'experimenteel spoor' willen we bestaande (plaatselijke en classicale) initiatieven dan ook stimuleren én nieuwe experimenten ondersteunen. Op die manier kunnen we zoeken naar frisse oplossingsrichtingen. Het is geen probleem als zo'n experiment eens mislukt, het gaat vooral om het leren van elkaar. We slaan nieuwe paden in en onderzoeken wat daar te vinden is. Daarbij durven we ook buiten de kaders van de kerkorde te verkennen wat passend en helpend is.

We analyseren de experimenten, we kijken samen wat wel en niet werkt, en we delen inzichten en ideeën met elkaar: met gemeenten, classicale vergaderingen en de generale synode. Zo kunnen we samen toegroeien naar nieuwe vormen. Vanuit deze experimenten kunnen we vervolgens ook dieper – fundamenteeler – nadenken over de manier waarop we onze kerk organiseren. Dat doen we in het fundamentele spoor (zie hierna), dat gelijk oploopt met dit experimentele spoor.

Eerder noemden we al drie projecten: het proces rond de ambtsvisie, het project 'Duurzaam luthers' en het project rond de toekomstgerichte ondersteuning van lokale gemeenten. Dit zijn mooie initiatieven om mee van start te gaan in het experimentele spoor. We zetten nog een paar andere voorbeelden van bestaande of mogelijke experimenten op een rij:

- *Het samenwerken in clusterverband met omliggende gemeenten: bijvoorbeeld colleges die samenwerken rond gebouwenbeheer, of gezamenlijk diaconale projecten uitvoeren.*
- *Samenwerken in een coöperatie: gemeenten die elkaar ontzorgen, die elkaar faciliteren op gebieden zoals administratie, ledenregistratie of een website.*
- *Na een aanpassing van de kerkorde bestaat sinds 2018 de mogelijkheid om huisgemeente te worden. Groenekan is de eerste. Enkele gemeenten overwegen dit nu.*
- *Jongere generaties betrekken bij het werk van de generale synode (zie bijvoorbeeld het initiatief van het bestuur van de dienstenorganisatie om twee jonge trainees aan te stellen).*
- *Gezamenlijke vergaderingen van moderamen en bestuur van de dienstenorganisatie om tot een meer efficiënte besluitvorming te kunnen komen.*
- *Onderzoeken hoe andere 'domeinen', zoals de Belastingdienst en de overheid (landelijk en plaatselijk), experimenteren binnen én buiten de gebruikelijke kaders.*

Een inspirerend voorbeeld van een kerk die het experiment niet schuwt, is de Anglicaanse Kerk (zie kader). Zij daagt lokale gemeenten uit om te kijken of bestaande vormen nog aansluiten op de missie van de kerk.

Inspiratie | De visie van de Anglicaanse Kerk

Net als de Protestantse Kerk heeft de Anglicaanse Kerk te maken met krimp en kramp. Maar juist in deze tijd wil ze een kerk zijn die er voor het hele volk is. Een kerk die 'eenvoudiger, bescheidener én gedurfter is'. Ze heeft drie prioriteiten geformuleerd:

- Een kerk worden van discipelen, waar al Gods mensen vrij zijn om het christelijke leven te leven, wat hun plek in de wereld ook is.
- Een kerk zijn waarin een gemixte 'ecologie' van kerkplekken de norm is (vergelijkbaar met ons mozaïek van kerkplekken).
- Een kerk worden die jonger en meer divers is.

De Anglicaanse Kerk nodigt lokale gemeenten en kerkplekken expliciet uit om vanuit deze visie te onderzoeken of bestaande strategieën en vormen nog passen, of dat er nieuwe nodig zijn.

Kijk voor de visie en strategie op www.churchofengland.org/vision.

2. Het fundamentele spoor

De ideeën, inzichten en ervaringen die we opdoen bij het experimentele spoor, willen we verder doordenken. Dat doen we in het fundamentele spoor. Dit spoor vloeit op een organische manier samen met het experimentele spoor. Het praktische experiment en de diepere doordinking van de lessen die we leren, gaan hand in hand.

Het fundamentele spoor richt zich allereerst op een theologische *doordinking*. Het vertrekpunt is onze roeping als kerk. Vanuit de lijnen die de visienota schetst, gaan we het geestelijke gesprek aan over de vraag hoe we kerk willen zijn. Meer specifiek: hoe geven we op een passende manier vorm aan onze structuur en besturing, zodat die onze roeping ondersteunt – niet alleen vandaag, maar ook in de toekomst. Daarnaast richt deze verkenning zich op het maken van een *analyse*. We halen naar boven welke knelpunten er zijn, welke problemen we zien. Zo kunnen we onderzoeken of we onze kijk op het probleem en de oorzaken daarvan delen. Van daaruit kunnen we oplossingsrichtingen verkennen en – aansluitend op het experimentele spoor – een mogelijke *aanpak* ontwikkelen voor het vernieuwen van de kerkstructuur/-besturing.

Kerkenraden, classicale vergaderingen, de generale en de evangelisch-lutherse synode, en de bijbehorende commissies en colleges kunnen hier samen over in gesprek gaan. Dit vraagt geduld en ruimte, en tegelijk voelen we de verantwoordelijkheid om stappen te zetten die recht doen aan de knelpunten die er leven. We zoeken telkens naar een balans hierin – soms door bewust pas op de plaats te maken, soms door bewust vaart te (durven) maken.

Uitvoering

Deze notitie geeft een eerste denkrichting voor het oppakken van de vragen rond de kerkstructuur. Na bespreking van dit document in de synodevergadering kunnen we samen met kerkplekken, classes, de generale synode en andere betrokkenen op pad gaan. We ondersteunen bestaande initiatieven/experimenten en faciliteren nieuwe. We ontwikkelen een manier om lessen te leren uit deze experimenten en deze te delen. En we kijken hoe we deze lessen gebruiken voor de verdere doordenking over de kerkstructuur.

In november 2024 presenteren we een notitie aan de synode met de eerste opbrengsten van dit proces. Dan doen we ook een voorstel voor een aanpak van het vervolg.